

ברית

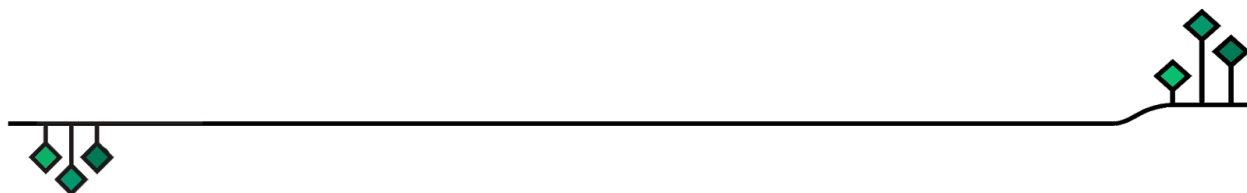
הר' יצחק גרינברג greenberg@hadar.org

פרשת נח תשפ"א

התורה ירשה אפוס מסופוטמי על מבול גדול אשר כילה את מרבית האנושות. ב'עלילות גלגמש' מסופר כי מלכתחילה ביצעו האלים (אנו ואנליל) את החורבן כמפגן כוח, אך בהמשך טענו כי העונש נועד לרסן את הגידול באוכלוסיית האנושות. על פי האפוס הישן, אתרחסיס, אנליל והאלים האחרים מוטרדים מהפוטנציאל לפיצוץ אוכלוסין וסובלים מהרעש המתלווה להתנהגויות אנושיות ולכן מצמצמים את האנושות בעזרת המבול.

מבעד לפריזמת ההתגלות האלוהית, המבול המקראי הינו תגובה לרוע אנושי שמתבטא בעיקר באלימות ובדיכוי. מאוכזב וזועם, האלוהים שביקש ליצור גן עדן של צדק ושלוש מחליט לאתחל את הבריאה מחדש באמצעות מבול של תוהו ובוהו מימי. האל נחוש בדעתו למחות את האנושות המושחתת ולשחזר אותה על יסודות הצדיקות התמימה של נח ובני משפחתו.

אך ההבדל המרכזי בין הסיפורים, והתגלמותה של מערכת המוסר המקראית - מסתמנים ביום שאחרי המבול, במה שהוא אולי נקודת המפנה החשובה ביותר בתולדות הדת היהודית: אלוהים מבטיח לנח שלא יביא מבול נוסף על העולם.

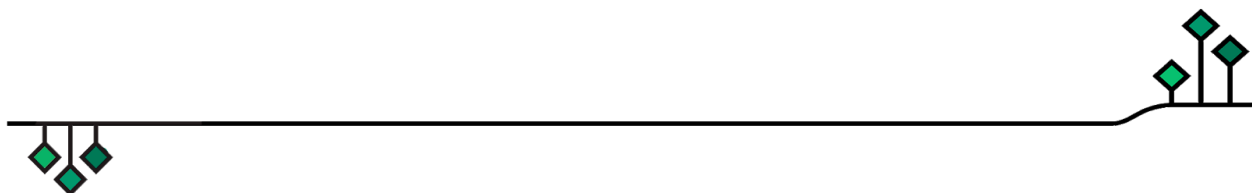

מתוך הבנה שהמבול הקטלני התבצע במחשבה תחילה, האל עלול להצטייר כפרפקציוניסט שלא יכול לסבול את הטבע האנושי הפגום והסורר, ולכן דוחה מעליו את העולם הקיים ומתחיל מחדש. לחלופין, המבול עלול לשוות לאל דמות של שליט נקמני המחסל באכזריות כל מי שאינו ממלא אחר הציווי האלוהי. אך האל המקראי מתואר כישות אוהבת הנתונה במצוקה גדולה לנוכח החורבן והמוות שנפרשים בפניה. כיליון האנושות בגין אי ציות ומעשי אלימות הוא מעשה כל כך קיצוני וכפוי שגם אם יתחילו בעקבותיו בני אדם לעשות את הישר בעיני אלוהים – מעשיהם לא ינבעו ממניעים של כבוד או אותנטיות מוסרית. אל אוהב רוצה שיקיימו את מצוותיו מתוך בחירה חופשית ואהבת האחר, ולכן הוא מוותר לצמיתות על האפשרות שנתונה בידו להמיט חורבן על האנושות. האל הוא כל-יכול אך גם אוהב, והוא מגביל את עצמו ומציע לאנושות ברית או שותפות.

בתוך השותפות האוהבת והמחייבת, יחברו בני אדם לשכינה וביחד יעבדו ליצור עולם טוב יותר ולמלא אותו בחיים. אך הדבר יעשה מתוך בחירה חופשית וחתירה לעשיית טוב ולא מפחד והכנעה. בברית שנכרתת לאחר המבול ישנה הכרה בקיומן של חולשות אנושיות, והיא מהווה מעין הצהרה על הנמכת הציפיות האלוהיות - לכל הפחות עד שתושג המטרה הסופית. אפילו עבירות על מצוות האל מקבלות הכרה באמצעות מנגנונים של תשובה, עונשים קלים יותר ומחילה אלוהית. למרות שהאל עודנו נכסף לחברה מושלמת בעולם מושלם, אהבתו לבני האדם מתבטאת ברצון שיתפתחו ויתבגרו עד שדמותם תהיה בצלם אלוהים – כלומר, יצורים אוטונומיים שווים, רבי ערך ויחודיים לאין שיעור. אלוהים רוצה שבני האדם יחיו חיי כבוד ויצירה מתוך שותפות. ערך זה חשוב יותר מעיסוק ביצירת גן העדן הנחשק תוך כדי חיים של ציות עיוור לצווים אלוהיים.

בכריתת הברית, אלוהים האומניפוטנטי מגביל את עצמו מתוך אהבה, כדי להעניק חירות לבני אדם והזדמנות להגיע לרמה גבוהה של אצילות רוח. לפני הכל, הוא עושה זאת ביצירת סדר טבעי אוטונומי

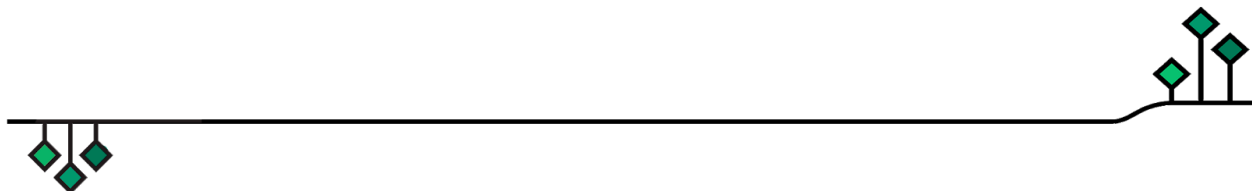

ובלתי הפיך, שלא ניתן להפסיקו ולהפך אותו ושאינו שובת לעולם (בראשית ח, כ"ג), או כפי שמגדירה זאת הגמרא במסכת עבודה זרה (נ"ד, ע"ב): "עולם כמנהגו נוהג". הסדר הטבעי הוא אובייקטיבי לחלוטין - הטבע לא מבדיל בין זרעים גנובים לחוקיים ולשניהם סיכוי שווה להכות שורש; תינוקות ייווצרו מיחסי ניאוף באותה מידה שהם מתהווים במסגרת של יחסים כשרים. הטבע לא מתעמר במי שמחולל רעות ולא מעניש אותו. בעולמו של אלוהים, בני אדם חופשיים לבחור בין טוב ורע, וכשהם בוחרים בטוב הם מתרגלים את חירותם ומרוויחים אותה ביושר. משמעות הדבר היא שאלוהים מעדיף את החירות האישית (ובכללה הסיכון להתנהגות סוררת) על פני התנהלות עיוורת שתוצאותיה ידועות מראש.

המגבלות שגוזרת על עצמה השכינה מעבירות לבני האדם מסר שעליהם לקחת אחריות על יצירת חיים ותיקון עולם. במקום שהאל יחולל ניסים שיורידו לעולם גן עדן חדש, הוא קושר את עצמו לבני האדם ונשען על המעשים שהם מבצעים למען עולם של שלמות. ביצירת תלות בין מימוש הרצון האלוהי להתנהגות אנושית, האל מאפשר את עקרון החירות האישית שהוא מעניק לאנושות. חובה על בני האדם ליטול חלק פעיל בתהליך השחרור העצמי שלהם פן ייוותרו כלואים במסגרת מנטלית של עבדות ושיעבוד. אם יוגש להם גן העדן על מגש של כסף, ימשיכו מן הסתם להיות תלותיים כמו תינוק מפונק במקום לעסוק בתיקון עולמם הפרטי ובכך לשלוט בגורלם באופן מלא ומחושב.

מנגנוני הברית מגינים עלינו מפני שני סוגי החוליים הפופולריים ביותר שעלולים להיווצר מן המפגש עם אלוהים: האחד הוא הזנחת הטיפול בעולם הזה, אפילו עד כדי ריקבון, ותפילה לאלוהים שיתקן אותו באופן ניסי (ומכאן הביקורת המרקסיסטית שמכנה את הדת "אופיום להמונים" בשל העובדה שהיא מאפשרת את המשך קיומו של סטטוס קוו שגוי ו/או לא מוצדק). הסוג השני הוא התמסרות לעבודת האל בטקסים ובפולחן במטרה להימלט מנטל האתגרים בעולם הזה אל ממלכות הרקיעים הנצחיות והמושלמות. הברית מבשרת לבני האדם שיש להם שותף.ה, בן/בת לוויה או עוזרת, ומצידם הם מחויבים לממש את חלקם בהסכם השותפות באמצעות יצירת חיים ועשיית טוב.

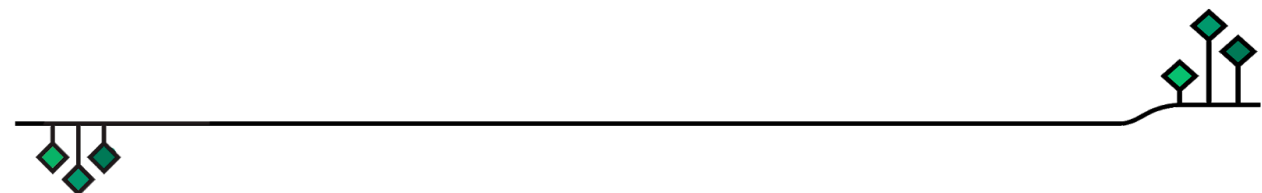
פרשת נח מדגימה כיצד הברית בין אלוהים לאדם נועדה לעיסוק בתיקון עולם. מתוך כבוד לצרכים אנושיים והתחשבות בטבע, החברה צועדת בצעדים קטנים ומדודים לקראת היעד הסופי. הטקסט המקראי, למשל, גורס כי צמחונות היא התזונה האידיאלית וכי אין זה ראוי ליטול נפש אחת כדי לכלכל אחרת. בגן העדן "כל אשר בו נפש חיה" היה צמחוני, כלומר - כל בעלי החיים ובכללם בני האדם (בראשית א, כ"ט-ל'). אך בשוך המבול מקבלים בני האדם רשות לצוד בשר מתוך הבנה שהם זקוקים לחלבון בתזונתם (בראשית ט, ג).

היעד הסופי של הברית - עולם שלו ומושלם, מעוגן גם במגבלות האל על אכילת בשר. דמם של בעלי חיים אסור על כל בני האדם כי הדם הוא "נפש הבשר" (ויקרא יז, יא), וכך אנו מקבלים תזכורת לערך קדושת החיים ולאיסור על נטילת נפשות. ההגבלה על אכילת דם היא הכרה בכך שקדושת החיים ממילא 'מופרת' מטעמים אישיים ותרבותיים אך השאיפה הסופית נותרה חיים של צמחונות.

ראוי לציין שהברית עם נח כוללת אזהרה כנגד שפיכת דמם של בני אדם (בראשית ה-ו). אזהרה זו היא לכשעצמה הכרה בכך שהתערבות בסדר הטבעי, כפי שמתבטאת בהיתר להרוג חיות, מגבירה את הסיכון גם לפגיעה של בני אדם זה בזה. בכל ויתור על האידיאל ישנו סיכון מוסרי, ויש מחיר להתאמת העולם לבני האדם ולמצב קיים.

פרשתנו מסתכמת בתזכורת של מטרת השותפות בין אלוהים לבני האדם: "פרו ורבו ומלאו את הארץ" (בראשית ט, ז). האל מצווה את בני האדם למלא את העולם בחיים ובכך לשפר אותו ולאפשר לדורים בו חיי שפע - לא חיים של הגבלות, קיפוח או צמצום, אלא של שגשוג ויציבות שורשית.

נ.ב. הברית עם נח היא למעשה ברית אוניברסלית שנכרתת עם כלל האנושות (ויצורים חיים אחרים, כמוזכר בבראשית ט') ועד כה היא לא זכתה לתשומת לב מרובה במסורת היהודית, בעיקר בהשוואה לבריתות שנכרתו בין אלוהים לעם ישראל: ברית בין הבתרים, מתן תורה, ערבות מואב והברית שנכרתת בסוף חייו של משה (דברים כ"ט-ל' ואילך).

הברית עם נח משרטטת את קווי המתאר של הברית המקראית (קביעת חזון ויעד, הנמכת ציפיות או התפשרות על דרישות, עיגון האידיאל באמצעות איסורים ומגבלות, אמצעים לצמצום מחירי ההתפשרות בסטטוס קוו שאינו מופר ולבסוף - באות ברית, שהיא בפרשתנו קשת בענן. בראשית ט: י"ב-י"ז). מודל הברית מגבש בקרבנו הבנה להלכות המאחרות יותר הנכללות בספר הברית (שמות כ"א-כ"ג) ולאורך הטקסט המקראי.

אני מאמין שכל הבריתות שנוצרו מאז - גם עם בעלות ברית לא-יהודיות - מבוססות על ברית נח ושואבות ממנה את סמכותן.

אני קורא לנביא ישעיהו להיות כתנא דמסייע. כאשר שבו היהודים לארצם אחרי גלות בבל הם עסקו בשאלה אם חורבן בית המקדש והגלות שבאה בעקבותיו הם הוכחה לכך שהברית עם ישראל בוטלה. ואולם, הנביא מבטיח להם שאין אלו פני הדברים, וכי בדיוק כשם שהברית עם נח נותרה על כנה והיקום לא נמחה, כך הם יכולים להיות בטוחים שבריתו של אלוהים עם ישראל לעולם לא תתבטל (ישעיהו נ"ד, ט-י). במילים אחרות, תקפותה המוכחת של ברית נח והסדר הטבעי שנמשך והולך הם ההוכחה לכך שגם הברית הייחודית שלנו היא מתמשכת ונצחית.

